

రాఘవ శతకము

౫౧౦౪౪౨౨ :

కవితావిశారద ఉభయభాషా ప్రవీణ,

అట్లూరి వే.ంకటాచార్య.

రాఘవ శతకము

౫౨౦ ధ క ర్తి:

విశా విశారద, ఉభయభాషా పండిత,

అట్లూరి వెంకట సేతమ్మ.

First Edition-500 copies.

ప్రకాశకులు:

కామేశ్వర్ ఆండ్ బ్రదర్సు,

ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,

బెజవాడ.

1935.

స్వస్వామ్యములు }
ప్రకాశకులవి. }

[వెలదు 0—4—0.

బె జ వా డ

కామేశ్వర్ అండ్ బ్రదర్స్ వారి

శ్రీ బాలసగర్ శ్రీ ముద్రాక్షరశాలలో

ము ద్ర ౦ పం బ డి యె.

రాఘవశతకము.

•••••

యని యైష్ఠ్యమునంత నుచిత గ్రహించి విశేషసంపదల్
 శ్రేయము మేల్మి నిర్మననిఁగ్రీతిని బల్కెను తాపసోత్తముల్
 సాయము సేయు చుంటను విశాలమతిన్ స్మరించుచుండ నా
 ప్తాయముతోడ గాంచి తగుహర్షమొనంగ నెతండ్రీ రాఘవా॥

1. అర్చము:—శ్రేయని=లక్ష్మి లేక (వశ్యర్యమని) ఎంచు
 తత్=తలంచిన మాత్రమున; శ్రేయము=శుభము; మేల్మి=
 అధికముగా; విశాల మతిన్=జ్ఞానబుద్ధితో; ఆప్తాయము=
 మిక్కిలి గ్రీతి.

చ॥ కలుములతల్లి లక్ష్మి యనునంపమునింపుచుభక్త సంఘమున్
 నెలికిని ద్రోయకెంతయు సువీక్షణముల్ ప్రసరింపుమించి వే
 లెలుప ననంతరూప ! నిజ దీప్తివికాసము విస్తరింపగా
 నల రెడుసూర్యవంశమునకందముఁ బెంప నెతండ్రీ రాఘవా॥

2. అర్థము:—కలుములతల్లి=బిశ్వర్యమిచ్చుతల్లి; అనుకిం
పము=ప్రేమ; సువీక్షణముల్=మేల్తెనచూపులు; అలరెడు=
ప్రకాశించుచున్న; దీప్తి=కాంతి.

చ॥ జనకుని కొల్వుకూటమున ♦ సాహసశక్తి విలాసధీరుడై
యనుమునఁగూర్చినట్టి విలునేడైజనించివిదేహాఘడుడై
జననరవర్ణముల్, పొగడఁజేర్చె ర్యము, వీర్యము, రాజసంబును
జెనగొను నిన్నుఁ జేరి మురిపింపదె సభ్యుల సీతరాఘవా॥

3. అర్థము:—కొల్వు కూటమున = సభాస్థలమందు;
విలు=శివునివిల్లు; ఏడైజన్=శౌర్యముతో; వంచి=ఎక్కువెట్టి
జనవర వర్ణముల్=రాజులగుంపు; జెనగొను=చుట్టుకొను.

ఉ॥ రామలలామసీత రఘురామ మహాన్నత భాసమానయై
మోమువికాసమొందఁగడుమోగమునన్వరించేరఁగానమి
న్నేమముతోడ వక్షమునఁనిల్చిన కేశవుదొల్కి మాననా
రామములోదలంతుముసిరాజులుపూజలొనర్చిరాఘవా॥

4. అర్థము:—రామలలామ=స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు; మహా
న్నత భాసమానయై=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదై; రమన్=
లక్ష్మీదేవిని; వక్షము=ఎదుఱుమ్ము; కేశవు=విష్ణునిదలంచి;
మానసారామము=మనస్సను పూడ్చోట.

ఉ॥ నూతన, రాగ, రంజిత, మనూన, విభాసుర, రూపరాశియా,
 నీతను, విల్లువంచ్చి వికసించిన కోర్కెలు శ్రేష్ఠ వారంగా
 నాతలశౌర్య శుక్తియని యేచ్చట జాటికరంబుపట్టి నా
 కేతము జొచ్చి వందజన శీతము లందిపె నీన, రాఘవా॥

౪. అర్థము:—నూతన రాగరంజితము=కొత్తజ్జనయను
 రాగముచే నింపు గల్గించునది; అనూన విభాసుర, రూపరా
 శియా=మిక్కిలి ప్రశంసించునట్టి యందము గల్గినట్టి; కేర్కె
 లు=వారాలు వేయుచుండగా; శుక్తి=ముత్యము;
 నా కేతము=అయోధ్యానగరము.

చ॥ రవికుల సంభవంబె, రఘురామ! విశేషము శోభనిచ్చె నీ
 భువి జనకానినపతికి మోద మొసంగుచు నల్లు జౌట భూ
 ధర! ముత్యధన్యమయ్యె నితఁడదద్దయునాజనకాత్మజాతశో
 భమునుబుచ్చ నెంచెద ప్రభుత్వల ప్రాతుప్రేతప్రతిరాఘవా॥

౪. అర్థము:—రవికులసంభవంబె=సూర్యకులములోబుట్టు
 లునీ; శోభ=కాంతిని; భూధన=భూరాజు (రామ); జన
 కాత్మజాత=జనకునికూతురు(నీత); భనము=జీవితము(పుట్టిక.)

మొగమువికాసవంతమయి మోహముగొల్పుగనర్పభాషలక
 నగవులుబెంచి, నెమ్మనమునాట్రహణమునారెసారెకుక

దగవులు నెట్టు జానకి విధంబు ముదంబును గూర్చుచుండు గా
మగవకు సౌఖ్యమిచ్చుగురుమా న్యతః జూప వెత్తిండిరాఘవా॥

7. అర్థము:—నర్మభాషలఁ సరసపుపల్కులచేత; నగ
వులు=నవ్వు; ప్రహర్షము = మిక్కిలిసంతోషము; గురుమా
న్యతః=అధిక మైనగౌరవము.

ఉ॥ ప్రాకటసత్యవాక్య పరిపాల విశేష నిరూపణార్థమో
నాకనివాసులందు మది నర్మలిగల్గి దశాస్య ముంజనో
లోకమునందు మానవులలోపముద్దఁ దలంచి యుండుటో
కాక ధరాతలంబునఁ బ్రకాశమతిఁ జనియింప రాఘవా॥

8. అర్థము:—నాకనివాసులు=దేవతలు; నర్మలి=ఇష్టము
(ప్రేమ) దశాస్యము = రావణుడు; లోపము = తప్పును;
ధరాతలంబునన్=భూమిమీద.

ఉ॥ భక్తులఁ బ్రోచు దీక్ష నిజ భావ, నిరుద్ధ, నిరూఢమైన గా
సూక్తిని సంస్కరించుటకు నశోభిత సుందరగ్రాతి నీత సం
సక్తిని బాయలేమి వ్యవసాయమొనర్పవు సాధుపుంగవుల్
ముక్తినివేడుచున్నరఘుముఖ్య! యయోగ్యముగాదెరాఘవా

9. అర్థము:—నిజ, భావ, నిరుద్ధ, నిరూఢమైన, =తనమనస్సు
నందుఁ గట్టిగా నాటియుండినను; సూక్తి=మాట (వాక్యము)

సంస్కరించుటకు=తలంచుటకు; శోభితసుందరగా=అందమైన
శరీరముగల్గదైననీత; సంస్కృతగులము (పే)మ వ్యవసా
యము=ప్రయత్నము; అయోగ్యము=తగనిది.

చ॥ పురుషుని కీర్తివర్ధనము భూషిత, ధర్మ, విశుద్ధ, పద్ధతు
వరగుణయుక్తి నిశ్చయము వారిజనేత్రి సహాయమాత్రమే
తిగముగ లేనిచో, నిల ప్రదీప్తులొసంగునె? పాలనార్థమై
సరగునఁబంపు నంతిపురిచయ్యనఁబాపి మహీజ రాఘవా.

10 అర్థము:—వర్ధనము=అభివృద్ధియగుట; భూషిత, ధర్మ
విశుద్ధ పద్ధతు=పొగడబడునట్టియు, గ్రామ మైనట్టియు,
స్వచ్ఛమైనట్టియు మార్గములు. వరగుణయుక్తి నిశ్చయము=
మంచిగుణముయొక్క నేర్పును నిర్ణయించుటయును; వారిజ
నేత్రి=స్త్రీ. (నీత) ప్రదీప్తులు=కాంతులు; మహీజ=నీత.

ఉ॥ నీత ముదంబు నొంద సవిశేష, వినోద, విలాస, లీలచేన్
జేతముఁ బల్లవింప కమనీయ, విహార మొనర్చు నత్తటిన్
గీతి మనంబు నిండ, నరిఁబృందము పీడలడంప, భక్తులొ
కాతరమంది వేడ, ననుకంపముఁ జూపవె తండ్రి రాఘవా.

11 అర్థము:—సవిశేష, వినోద, విలాస, లీలక=అధిక
మైన సంతోషముతోను, ఆశ్చర్యముతోనుగూడిన వేడుకలచేత;

చేతము=మనస్సు; కమనీయ=ఇంచిన; అరిబృందము=శత్రు
సమూహము; కాతరము = భయముతోఁ గూడిన చీకాకు;
అనుకంపము=జాలి.

ఉ॥ స్రుక్కుచు ఘోరసంసరణరోగమునగు నుపాయమెవ్వధిన్
నిక్కముగాఁ గనన్ దగిననిర్మలమార్గము బోధకాక లోఁ
బొక్కుచు దుఃఖవార్ధిఁ బడిమూర్ఖులు గుండెడివేళ నీత పె
న్మక్కువ నాలకించి నినుఁ బంపదె దుఃఖము మాన్ప రా॥

12 అర్థము:— స్రుక్కుచున్ = బాధపడుచు; ఘోర
సంసరణరోగము=గొప్పదైన సంసారబాధ; వీగు=తప్పించు
కొనునట్టి; బోధకాక=తెలిసికొనలేక; పొక్కుచున్=విచార
పడుచు; దుఃఖవార్ధిన్=దుఃఖమనెడి సముద్రములో; గుండెడి
వేళ=ఏడ్చునప్పుడు; పెన్మక్కువన్=మిక్కిని ప్రీతితో.

చ॥ జగమున సర్వజీవులకు *సౌఖ్యము గూర్చి నిరంతరంబు నే
వగయును లేక సర్వసమ * బంధుడవై శరణార్థి కోటికిన్
వగపును మాన్పి రక్షణమవశ్యము నేయుట ధర్మమార్గమై
తగునని సాధ్యి దిద్దు నిను * దాశరథీ! రఘురామ ! రా॥

13 అర్థము:—నిరంతరము=ఎల్లప్పుడు; శరణార్థికోటికిన్=
రక్షింపుమని యడిగినవారికి; వగపును=దుఃఖమును; అవ

శృము=తొందరగా; సాధ్య=భార్య (సీత) దాశరథీ=వశిరథుని కుమారుడైన రామా.

ఉ॥ మూఘులుదైవభక్తియనుపుణ్యపువాక్కులెఱుంగజాలకే
రూఢియుదోపకుంట, నిలబ్రుంగుచున చ్యుతునాచి దేవునిఁ
గూఢుని ఘోరపాపములఁగొట్టెడు నిన్ను ఛలోక్తిఁబిల్వగా
గాఢముదంబు నొంది గమకంబునఁ బంపదె సీత రాఘవా.

14 అర్థము:—ఏరూఢియు=ఏమార్గమును (ఏవిధమును)
బ్రుంగుచు=బాధనొందుచు; అచ్యుతు=భగవంతుని;
గూఢుని=తెలియజాలనివాని; ఛలోక్తి=అకస్మాత్తుగా నుచ్చ
రించుమాట; గమకంబున=మిక్కిలియత్నముతో.

చ॥ పుడమిని రానుదాసు పరిపూర్ణ, సుఖంబుల రోసి భక్తిమై
దడయక పాదుషావలని ♦ తర్జన, భర్జన దండనార్భటుల్
పడయుచు నిన్నుఁగొల్వఁజే విలాసము యుక్తమె రక్షణార్థమై
వెడలవె యంచు సాధ్య విని ♦ పంపదె పంపదె తండ్రి రా॥

15 అర్థము:—పుడమిని=భూమిమీద; రోసి=అనప్యించి
(విడిచివెట్టి) పాదుషా=నవాబు (గోలకొండ ప్రభువైన కుతుబు
శాహి) తర్జన, భర్జన, దండనార్భటుల్=అదలింపులు, బెద
రింపులతోఁ గూడిన శిక్షతోటి కేకలు.

ఉ॥ భక్తులు నీదు మంత్రజప ♦ పారణః జేయఁగ నాలకింప క
వ్యక్తుఁడవైన నిన్ను గని ♦ వత్సలతఁ జనకాత్మజాత చి
చ్ఛక్తి దయాప్రపూత పరితాపమునొందుచు భక్తరక్షణా
సక్తునిఁ జేసి పంపుట, యశంబును గాంచితి వీవు రాఘవా.

16 అర్థము:— అవ్యక్తుఁడవు = తెలియనేరని వాఁడవు;
వత్సలతఁ = ప్రేమతో; భక్త రక్షణాసక్తునిఁ = భక్తులను
గాపాడవలెనను బుద్ధిగల వానినిగా; చిచ్ఛక్తి = ఆదిశక్తి;
యశము=శ్రీ రి.

✱

ఉ॥ తండ్రికి బిడ్డలందు దయ, ♦ తల్లికిఁ గల్గినయంత పెద్దగా
దండ్రు, నిజంబుగాదె వినయంబున నిచ్చలుగొల్పు భక్తులొ
తండ్రివిరామచంద్ర! యవధానముతో నినుబిల్వ బల్కకే
గండ్రతఁ జూప నీత యవధానము దెల్పుచుఁ బంపు రా॥

17 అర్థము:— పెద్దగాదండ్రు=ఎక్కువగాదని చెప్పుదురు;
నిచ్చలు=ఎల్లప్పుడు; అవధానముతో = మిక్కిలి శ్రద్ధతో;
గండ్రతఁ = కఠినత్వమును; అవధానము=తెఱపి (వీలు)

ఉ॥ లోకములోఁ బలుబులకు లోచన, గోచర, మాటకే కదా
ప్రాకటమైన రాజ్యరమభంగమునొంద నొకించుకైన చీ

కాకును జెందకే యతివ *కానకు, నీ వెనువెంటవచ్చె మీ
పోకడ లెన్నగాఁ దర మెఁభుమిసుతాధిప! రామ రాఘవా.

18 అర్థము:— ప్రలుబ్ధులు = పిసినిగొట్టు మనుష్యులు ;
లోచన గోచర మాటకన్=(స్పష్టముగఁదెలియుట కొఱకు)
కన్నుల కగఁపడుటకు; రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; చీకాకు=
విచారము; అతివ=స్త్రీ; (నీత) భంగమునొందన్=నష్టమయి
నప్పటికిని; మీ పోకడలు=మీ నడతలు; ఎన్నఁగాన్=లెక్కిం
చుటకు.

చ॥ సహనము సాధ్యిలక్షణము*సంస్తుతిపాత్రమునంచు మానులి
మహి గడువిజ్ఞులై పలుకుమాట నిజంబగు, కానిచో ముదా
వహమునఁగై కయాజ్ఞ,తలవంచుచు, మ్రొక్కుచు, శాంతచిత్త యై
తామరలోచన వెంటఁజనుతామరలోచన నెంచ రాఘవా.

19 అర్థము:—సహనము=ఓర్పు; సంస్తుతిపాత్రము=పొగ
డఁదగినది; మానులు=మునులు; విజ్ఞులై = తెలిసినవారై;
ముదావహమునన్=సంతోషముతో; తహతహన్=ఆత్రముతో
తామరలోచన=తామరలవంటి కన్నులు గలది;*(నీత) *

ఉ॥ శ్రీరమకాంత,సోదరులు*శేషుడు,శంఖము,చక్రమున్ సదా
ధారము, చిత్త శాంతిగలి*దాన నిదానము, జన్మమూని సం

సార ముదంబునొంది వరశక్తివిజృంభణ నూర దృష్టిమై
భారమునాక శీఘ్రగతి భక్తకదంబముఁ బ్రోవు రాఘవా.

20 అర్థము:—శ్రీరమ=లక్ష్మీ దేవి; శేషుఁడు=ఆదిశేషువు;
ఆధారము=సహాయమా; నిదానము=ఆదికారణము; జన్మము=
పుట్టుక; భారమునాక=బరువనక; భక్తకదంబము=భక్తుల
సమూహము; వరశక్తివిజృంభణ=శ్రేష్ఠమైన బలాధిక్యము
చేత.

తలనుధరించుపుష్పములుఁతావులఁజిమ్ముచునింపుఁగొల్పుచోఁ
జెలఁగుచు వేణిఁదాల్చురటుఁచేడియలొక్కట, వాడిపోవుచో
నిలపయి బారవైతురు, మఁహీజనులీక్రియ, భాగ్యమున్నచోఁ
గులుకుచు జేరవత్తురదిఁకుంతితమైనఁ దొలంగు రాఘవా.

21 అర్థము:—తావులు=సువాసనలు; చెలఁగుచు=సంతో
షపడుచు; వేణి=ముడియందు; (జడలోపల) చేడియలు=
స్త్రీలు; కులుకుచు=సంతోషించుచు; కుంతితమైన=తగ్గిపోయిన
యెడల; ఇంపు=ఆనందము.

ఉ॥ వేగముగా నదీజలము • వెల్లువయై ప్రవహింప నడ్డకే
సాగొనరించు వేళల విచారమునొందెడు రైతుపోల్కి, ను
ద్యోగముసేయు కాలమున • యోచనసేయక ఖర్చు పెట్టి యా
వేగముఁజెందు మానవుల • పిచ్చితనంబులుమాన్పు రా॥

22 అర్థము:—కెల్లువయై=ప్రవాహమై; సాగు=వ్యవసాయము; ఆవేగము=తొట్రుపాటు; రైతు=పొలమునుదున్నినవసాయముసేయువాడు; అడ్డకే=సీటిప్రవాహమును నిల్పుటకు గట్టువేయక.

చ॥ కలిమియె సర్వసౌఖ్యములగ్రన్నననిచ్చు మహితలంబునకొసులుపుగ దాని గూర్పదగుఁజూచననేర్చుటకంటె, గొప్పదామెలకువ లేదటంచు మిడిమేలపుటాన సమస్తధర్మముల్ తొలంగు మనుష్యవర్గముల దుర్దశఁ బాప దలంపు రా॥

23 అర్థము:—కలిమి=భాగ్యము; సూచన=విధానము; (పద్ధతి) మెలకువ=జాగ్రత్త; సులువు=తేలిక; కూర్పదగు=సంపాదించగలిగిన; మిడిమేలపుటాన = అందరాని కోర్కె; దుర్దశ=కష్టమును.

ఉ॥ జ్ఞానము గల్గియున్న ధనసంపద మిక్కుటమైన స్థానముకొమానుట సంభవింప, నను మానములేల ప్రజాశిలోపలకొమానమునిల్చే నేనిబహుమానముగాదె మృణాళనాళముల్ స్థానమువీడి వాడుట యథార్థముసూనె తలంప రాఘవా.

24 అర్థము:—మిక్కుటమైన= అధికమైన; స్థానము= ఉన్నచోటును; మృణాళనాళముల్=తామరతూండ్లు; మాన

ము=మర్యాద; ప్రజాశిలోపలన్=జనసమూహములో; యథా
ర్థము=నిజము.

ఉ॥ కూశినభాగ్యరేఖ, సమ ♦ కూశిన సంపద, బిషపాపలున్,
బోడిమిగల్గుమందిరము, ♦ బొల్పుగుధర్మము, జ్ఞానవిద్యయున్,
వాడుకనొందువర్తనము, ♦ వశ్యములింద్రియవర్గముల్ వడిన్
వేడుకొనంగబుద్ధి యతి ♦ వేలముగా నొనఁగూర్చు రాఘవా.

25 అర్థము:—భాగ్యరేఖ=అదృష్టము; సంపద=ధనము;
బోడిమిగల్గు=అందమైనట్టి; మందిరము=ఇల్లు; బొల్పుగు=స్థిర
మైన; ధర్మము=న్యాయము; వాడుకనొందువర్తనము=ప్రసిద్ధి
కెక్కడి నడత; ఇంద్రియ వర్గముల్ = కన్ను, ముక్కు, చెవి,
నాలుక, చర్మము నను పంచేద్రియములును; వశ్యములు=
స్వాధీనమైనవిగానుండునట్లు; అతివేలము=ఎక్కువ.

చ॥ చతురతఁజూపి కార్యములు ♦ జయ్యనఁజేయఁపక్ష సేయుచున్
సతతము సంచరింపఁ గొన ♦ సాగునె కార్యకలాపముల్ వడిన్,
మతిఁదలపోసిచూడఁగ, న ♦ నంతర మెట్టి ప్రయత్నముల్ గొనన్
గతజలసేతుబంధనము ♦ గాదె రఘూద్యహ! వీర రాఘవా.

26 అర్థము:—చయ్యనన్=తొందరగా; ఉపక్ష సేయు
చున్=అశ్రద్ధ చేయుచు; అనంతరము=పిమ్మట; కొనసాగునె=

(పని) నెఱవేఱునే (నెఱవేఱదనిభావము) గతజల సేతుబంధ
నము=చెఱువులోని నీరంతయు బయటికిఁబోయినతమవార
నడ్డముగాఁగట్టబోవుట; రఘూర్వహ=రఘుకుల శ్రేష్ఠ.

ఉ॥ వంకరఁదీర్చినిల్పబహుభంగులలాగుచు శ్వానపుచ్చమున్
గొంకకపట్టినన్ ఫలముఁగొంఁడాక కల్గునె నవ్వబాగున్
పెంకితనంబు నూని నిజఁ బింకము వీడక మూఁఖులై కడున్
జంకక సంచరించు జనసంఘము దిద్దఁగ నొనె రాఘవా.

27 అర్థము:—బహుభంగులన్=అనేకవిధములుగా; శ్వాన
పుచ్చమున్=కుక్కతోకను; కొంకక=జడియక; కొండాక=
కొంచెమైనను; నిజపింకము=తనపట్టుదల; జంకక=వెనుదీయక;
దిద్దఁగ నొనె=బాగుచేయగలమా? చేయలేము.

ఉ॥ పూజలొనర్పనెంత్రు కులముఖ్యుల పెద్దలఁగొల్పిభక్తితో
భూజనవర్గముల్ తమకుఁబొల్పగువిద్యయు, భాగ్యభోగ్యముల్
భూజనమొప్పగోరి, నరపాలుర గొల్తురు భక్తిమూత్ర, కే
యోజ ఫలింప సాధుగణ మొప్పగ నిన్నుఁదలంత్రు రా॥

28 అర్థము:—కులముఖ్యులు=కులములో శ్రేష్ఠులైనవారు;
భూజనవర్గముల్=జనులగుంపులు; భూజనమొప్పగోరి=అర్పిత
బాండవలెనను కోర్కెతో; టయోజ=ఏవిధము; నరపాలురన్=

రాజులను; పొల్పుగు=శాశ్వతమైనట్టి.

ఉ॥ మేలపు పల్కులాడి మిడిమేలపు మైత్రి నిరంతరంబు వా
చాలతఁజూపి నిర్మల విచారుల, మాయకచిత్తులౌ, ప్రజ్ఞ
లాలనజేసి మోషమున నాశమొనర్చి ధనంబు గుంజి లో
గోల పడంగఁజేయు నరు గోముఖ వ్యాఘ్రమటండు రా॥

29 అర్థము:—మేలపుపల్కులు=ఇంపుగల్గించు మాటలు;
(పరిహాసములు) మిడిమేలపుమైత్రి= (నడుమంత్రపున్నేహము)
అపాయకరమైనన్నేహము; వాచాలత = వదరబోతుఁడన
మును; అమాయకచిత్తులై=కపటమెఱుంగనిమనస్సుగలవారిని;
లాలనజేసి=బుజ్జించి;గుంజి=లాగుకొని; గోలపడంగఁజేయు=
బాధ పెట్టనట్టి;వ్యాఘ్రము=పెద్దపులి.

ఉ॥ లోకుల మాటనమ్మి యవలోడనసేయక రంగమందు నొ
క్కూకునదూకినకాయశము, నున్నతి, గౌరవ, శక్తియుక్తులు
జేకుఁబో వదెట్లనినఁ ♦ జేతులు గాలిన వెన్న నాకులక
దాకినఁ గల్గునే ఫలము ♦ దానవభంజన వీరరాఘవా.

30 అర్థము:—లోకులమాట=జనులమాట; అవలోడన
సేయక=బాగుగా విచారింపక; రంగమందు=పనుల నెఱ
వేర్చు స్థానమందు (యుద్ధమందు, పార్శ్వక్షలందు) ఊకునక=

పూనికతో; యశము=కీర్తి; ఉన్నతి=గొప్పదనము; గౌరవము=మర్యాద; శక్తియుక్తులు=బలమును, డెల్వియును; చేకుటబోవు=కలుగ నేరవు; దానవభంజన=రాక్షసులను గొట్టినవాడా ! (రామా)

ఉ॥ దుష్టుని చుట్టమంచు గుణదోషములెంచక మేలుగూర్పగా
నిష్టమొకష్టమోశ్రమలనీదుచునుండ గ్రహింప కిమ్మెయి
నష్టము పాలుసేత తయి ♦ నాతి నొనర్చి విషాదపెట్టుటల్
దుష్టభుజంగజాతి కిల ♦ దుగ్ధము పోయుట గాదె రాఘవా.

31 అర్థము:—గుణ దోషములు=మంచిచెడ్డలు; ఎంచక= ఆలోచింపక; శ్రమల=కష్టములను; ఈదుచునుండ=సహించుచుండగా; గ్రహింపక=తెలిసికొనలేక; ఇమ్మెయి= ఈరీతిగా; నష్టముపాలుసేత=నష్టపెట్టుటవలన; తయినాతి=సేవకునిగా; విషాదపెట్టుటల్=ఏడ్పించుట; దుష్ట భుజంగజాతికి=చెడ్డవైన పాములకు; దుగ్ధముపోయుట = పాలుపోయుట.

ఉ॥ భర్తయె డైవమన్న గుణపాతము నేర్పగడ్డంగి కాడె స
ద్వర్తనగల్గు నీత వనవాసముఁ బంపితి వంతనొనె, ని
ర్వర్తిత నీతిశాలిని స ♦ భాజన గౌరవయుక్త శీల సం
కీర్తనఁ జేయఁగా వలదె ♦ కిల్బిషనాశన! తండ్రి రాఘవా.

32 అర్థము:—గుణపాఠము=నీతివిద్య; కడంగి = ప్రయత్నించి; సద్వర్తన=గల్గు=మంచినడతగల్గిన; వనవాసము=అడవిలో నీవసించుటకు; నిర్వర్తిత నీతిశాలిని=నెఱవేర్చిన నీతిగలది; సభాజనగౌరవయుక్త శీల=పెద్దలచేత గౌరవింపబడునట్టి నడతగలది; సంకీర్తన=పొగడుట; కిల్బిషనాశన=పాపములను బోగొట్టువాఁడా. (రామా)

ఉ॥ లోకములో నుదారులు ప్రలోభమువీడి దరిద్రబృందమునాకుట కోసమై తమ యనంతపు సంపద వెచ్చఁబెట్టగా లోకులు నోర్వలేక యవ ♦ లోడన సేయక గేలిసేయుట లోకులు కాకులంచు నొక ♦ లోకపు వాడుక లేచె రాఘవా.

33 అర్థము:—ఉదారులు=ఇచ్చువారు; (దాతలు) ప్రలోభమువీడి=పిసినిగొట్టు తనముచుచూని; నాకుటకోసమై=పోషించుటకొఱకు; అనంతపుసంపద=విస్తారమైనభాగ్యముచు; వెచ్చఁబెట్టగా = ఖర్చుచేయఁగా; అవలోడనసేయక = పరామర్శచేయక; గేలిసేయుట = పరిహాసము చేయుటచేత.

ఉ॥ ఆతత శ్మశ్రాని యగు ♦ నాగురుడేర్చిన తమ్మిమొగ్గరం బాతటిజూచితొట్టిలియమాత్మజుడంత వివేకశూన్యుడై పోతరియౌ కిరీటిసుతు ♦ బోచునఁ గోల్పడి కుండఁడే నదాయాతురగానికిఁ దెలివి ♦ నారయమట్లము గాదె రాఘవా.

34 అర్థము:—ఆతత శౌర్యశాలియగు=గొప్పపరాక్రమ
వంతుడగు; ఏర్చిన=ఎర్పాటుఁజేసిన; తమ్మి మొగ్గరంబు=పద్మ
వ్యూహము; తొట్రలి=సంభ్రమించి; యమాత్మజుడు=ధర్మ
రాజు; వివేకశూన్యుడై=ఆలోచన లేనివాడై; పోతరియా=
బలిసియున్నట్టి; కిరీటీసుతుఁడు=అర్జునుని కొడుకైనయభిమాన్యుని;
కోల్పడి=నష్టపడి; కుండఁడే=విచారపడఁడే; ఆతురగానికిఁ=
తొందరపడు వానికి; తెలివి=ఆలోచన; మట్టము=శూన్యము.

ఒకరివృహంబుసాచ్చియుపయోగపదార్థముగోరఁబోవుచోఁ
బికబికలై మనంబు నతి వేల విచారపరీతమై నుడుల్
చకచకఁబల్కునీమి నిజఁచేష్టలుదక్క, ముఖంబువాడ యా
చకుఁడు శవంబు భాతినగు సారవివేకియునైన రాఘవా.

35 అర్థము:—ఉష్ణయోగ పదార్థము=అవసరమైనవస్తువు;
(భోజనాది సమస్త వస్తువులునని భావము) పికపికలై=చెల్లా
చెదురై: అతివేలవిచారపరీతమై = మిక్కిలి విచారముతో
నిండినదై; నుడుల్=మాటలు; సారవివేకియునైన=మంచి
తెలివిగలవాడైనప్పటికి.

ఉ॥ అక్కఱపాటుతోచి యతియత్న మొనర్చి విశుద్ధ భక్తితో
నిక్కముగా భజింపదగు నిశ్చలమానస మక్కటా చెడెన్

ముక్తి క్రిడి పొలెనుంటిని సములము నాశనమయ్యెనాత్మయే
 ఫక్కు జరింతు దిక్కెవరు పాపవిభంజన! తండ్రి రాఘవా.

36 అర్థము:—అ క్షణపాటు=అవసరము; విశుద్ధభక్తితో= నిర్మలమైన శ్రద్ధతో; ముక్తి క్రిడి=మూర్ఖుడు; సములము= పూర్తిగా; ఆత్మ=జీవుడు(పరబ్రహ్మ) ఏఫక్కు=ఏమార్గము నందు; పాపవిభంజన=పాపములను బోగొట్టువాడా(రామా)

ఉ॥ తేలునకుండు, కొండెమునఁదీవ్రవిషంబు, రగాళికోర నా
 భీలవిషంబు నుండు, పర పీడ నొనర్పక పుట్టలందు నే
 మూలనొ డాగు, సజ్జనుల మోసము సేసెడి మోసగాండ్ర కో,
 నాలుక తీపులో విషమనంతము సుమ్మ తలంప రాఘవా.

37 అర్థము:—ఉరగాళికోర=పాముల కోరలందు; ఆభీల విషము=భయంకరమైన విషము; పరపీడ=ఇతరులను బాధ పెట్టుటను; మోసగాండ్రు=పరులను మాయపుచ్చువారు; అనంతము=అధికము(అంతము లేనిది) సజ్జనుల=మంచివారిని.

ఉ॥ నూనకమంచికార్యము లమానుషశక్తి; నియోగపద్ధతి
 జానుగఁ జేసినాను ఫలసాయవిచారము లాత్మ నెంచుచు
 బూనికయ క్కటాతుడకుఁబూర్తిగ భగ్నమునొందెజూడఁగాఁ
 దానొకటి దలంప నిల దైవ మొనర్పు మఱిండు రా॥

38 అర్థము:—అమానుషశక్తి నియోగ పద్ధతి=మాన
వులకు సాధ్యముగాఁజాలనట్టి గట్టిప్రయత్నముతో; సుఫలసాయ
విచారములు = బాగుగ లాభమువచ్చునట్టి యాలోచనలు;
పూనిక=ప్రయత్నము, తుదకు=చివరకు; భగ్నముకొండె=
చెడిపోయెను; మఱిండు=ఇంకొకవిధము.

ఉ॥ కొంచెపుబుద్ధిమానవులు, కొంపలుగూర్చుకుమార్గములే
తెంచి, విపత్తులకొగలియఁదింప, విచార విమారచిత్తులై
యెంచఁగ లేకయాపదలనెమ్మెయిరొంది, విషాదవార్ధిలోక
మించఁ జరించి కుంది గమనింపను దుష్టుల రీతి రాఘవా.

39 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధిమానవులు = స్వల్ప మైన
జ్ఞానముగల మనుష్యులు; కొంపలు=ఇండ్లు; కుమార్గములు=
చెడునడత గలవారు; ఏ తెంచి = నచ్చి; విపత్తులకొకప్రము
లలో; కలియఁదింపఁ=ముంచి వేయగా; విచార విమార
చిత్తులై=ఆలోచనలేని వారై; ఎంచఁగలేక = తెలిసికొనలేక;
మించఁకొ = అతిశయించి; విషాదవార్ధిలోక=దుఃఖ సముద్ర
ములో; గమనింపను=తెలిసికొనలేరు; కుంది=దుఃఖపడి.

ఉ॥ అల్పకుటుంబ జీవులయి యార్యజనాశ్రయ లాభ శక్తిసం
కల్పము దీర భాగ్యకుతుంకంబునఁ బెద్దల నీనడించి యా

స్వల్పపు బుద్ధిచేత బలవంతము లాపద లెన్నోఁగాంచు నా
యల్పులఁ జూడ జాలియును హాస్యముదోచును గాదె రా॥

40 అర్థము:—అల్పకుటుంబ జీవులయి = సామాన్యకుటుం
బములోఁ బుట్టినవారై; ఆర్యజనాశ్రయ లాభశక్తి = పెద్దల
నాశ్రయించుట వలన గల్గిన ఫలముచేత; సంకల్పముదీర్ణ =
కోరిక నెఱవేరఁగా; భాగ్యకుతుకంబున = విశ్వర్యముగల్గినసం
తోషముచేత; పెద్దల = పూజ్యులను; ఈసడించి = అగౌరవించి;
స్వల్పబుద్ధి = నీచబుద్ధి; అల్పులు = సామాన్యులు; హాస్యము =
వెక్కిరింత.

చ॥ ఇనుమునఁ గూడు నగ్ని కెపుడిమ్ముగ సమ్మెటపోట్లుగాదె భా
జన మొక యింత లేని గుణజాతి, విహీనుల పొత్తుజేరఁగా
నెనరు వహింపఁజాలరు సునీతి, సుశీల, సుబుద్ధి యుక్తులై
వినయము సూపు నట్టిడులు పీడితులౌ నపకీర్తి రాఘవా.

41 అర్థము;— భాజనము = అర్హత = (యోగ్యతయని
యర్థము) గుణ = గుణము; జాతి = జాతియు; విహీనులు = లేనివారు;
పొత్తుజేరఁగా = దగ్గఱకుఁ బోయి స్నేహము జేసినట్లైన;
సునీతి, సుశీల, సుబుద్ధి, యుక్తులై = మంచినీతి, మంచినడనడి,
మంచి గుణము గలియున్నవారై; పీడితులౌ = బాధపడెదరు.

ఉ॥ నీచమనస్కులౌ జనుల *నేస్తముగోరి మెలంగుచున్న సం
కోచములేలమీకు సమకూడును దైన్యము హీనభావముల్
యోచనఁజేసి మేల్చి సమయోచిత మార్తృ నెఱింగియున్నచో
గాచుకొనంగ వచ్చు ఘన *కార్యము లైనను! తండ్రి రా॥

42 అర్థము:— నీచమనస్కులౌ జనులు = చెడుబుద్ధిగల
మనుష్యులు; నేస్తము=స్నేహము; సంకోచములేల=సందేహ
మెందుకు; సమకూడును = కలుగును; దైన్యము=దీనత్వము;
హీనభావము=నీచస్థితి; సమయోచిత మార్గము=తిగినవిధము;
ఘనకార్యములు=పెద్దపనులు; గాచుకొనంగవచ్చు = సహంప
వచ్చును.

ఉ॥ సంపదగల్గియున్న తఱి *జండుడ విండుడవంచుబల్లుచున్
సాంపుదలిర్పఁ జేరుదురు *క్షుద్రజనంబులు మాటిమాటికిన్
గొంపల నార్చునా నరుల *కూరిమి సమ్మట బుద్ధిహీనమై
పెంపు నశించు భాగ్యములు *వీగు విపత్తులుగల్గు రాఘవా.

43 అర్థము:— సంపదలు గల్గుతఱి = విశ్వర్యము గల్గి
నప్పుడు; జండుడవు=దేవతలకు రాజైన ఇంద్రునితో సమాను
డవు; సాంపుదలిర్పఁ=సంతోషము గల్గుచుండఁగా; క్షుద్ర
జనములు=నీచులు; కూరిమి=స్నేహము; పెంపు=అభివృద్ధి;
గొంపలనార్చు=ఇండ్లను బోడుసేయునట్టి; వీగు=తొలఁగిపోవుచు.

ఉ॥ ఊర దిరుంగు దుష్టుల న ♦ హా! పరికింప కుపేక్ష సేత కీ
 తీరున వృద్ధి నొంది గురు ♦ తింప నశక్యములై న బాధలన్
 బోరనఁ బెట్టుచుండి పెను ♦ మోసమువచ్చె గతించెకాలమున్
 గోరునఁబోవు చేతలకు ♦ గొడ్డలిఁ బట్టగ నయ్యె రాఘవా॥

44. అర్థము:—అహా! = అయ్యో (సంతాపకార్థము); పరి
 కింపక = బాగుగా విచారింపక; ఉపేక్ష సేతకు = ఉరకున్నందులకు;
 గురుతింపన్ = లెక్కపెట్టుటకు (తెలిసికొనుటకు); అశక్యము
 లై న = అసాధ్యములై న; గతించెన్ = గడచి పోయెను; ఊరన్ =
 గ్రామములో.

ఉ॥ అండ యొకింతలేక తిన ♦ నన్నముఁ జిక్కని పేదసాదకున్
 మెండు భుజింప నిచ్చి గమనింపుచు, దీనజనాళి బంధునై
 యుండఁడ కర్ణుడెప్పుడు ప్రయోజన మెంచకగుప్త దాతయై
 రెండవ కంటి వారెఱుగుఁగీరితి నొసంగునె దాత రాఘవా.

45. అర్థము:—అండ = తోడ్పాటు; చిక్కని = దొరకనట్టి;
 పేదసాదకున్ = దరిద్రులకు; మెండు = అధికము; గమనింపుచున్ =
 విచారించుచు; దీనజనాళిబంధునై = దిక్కులేని మనుష్యులకు
 చుట్టమై; గుప్త దాతయై = రహస్యముగా నిచ్చువాడై.

ఉ॥ ఇచ్చకొలంది బిడ్డలకు నేర్పడఁబాఠము బోధసేయుచున్
 స్వేచ్ఛధనంబు ఖర్చిడి భుజింపగఁ బెట్టె చరించు మానవుల్

తుచ్చుల మాట పట్టి గుణ దోష వివేకము లేమి నేడు జీ
వచ్చవమట్ల యైరి మతి భంగము నందుటఁజేసి రాఘవా.

46. అర్థము:—బిడ్డలకు = పిల్లలకు; ఏర్పడఁ = తెలియు
నట్లుగా; స్వేచ్ఛఁ = స్వతంత్రముగా; భుజింపఁగఁ = తినుటకు;
తుచ్చులమాట = నీచులమాట; గుణ దోష వివేకము లేమిఁ =
మంచిచెడ్డలవిచారింపజ్ఞానము లేకపోవుటచేత; జీవచ్చవమట్లు =
బ్రతికిచచ్చినవారిపోల్కగా; మతిభంగము = బుద్ధిమారిపోవుట.

ఉ॥ పూజాలొనర్పనెంత్రు జనః పూజ్యులు విజ్ఞులు దారసిల్లుచో
రాజవతంసులు వరుసః రాజ్యవిభూతియు జ్ఞానముఁ గనఁ
యోజయు లేక క్రుమ్మరుటఁహో నిజబుద్ధి విహీనమాత్రమే
భాజనమిచ్చి రక్షణ మవశ్యము సేయవె తండ్రి! రాఘవా.

47 అర్థము:—విజ్ఞులు = తెలిసినట్టి జ్ఞానులు; తారసిల్లు
చోఁ = ఎదురుపడిన యెడల; రాజవతంసులు = రాజశ్రేష్ఠులు
గూడ; రాజ్యవిభూతియుఁ = రాష్ట్రములో భాగ్యమును;
యోజయు లేక = ఏవిధము లేక; క్రుమ్మరుట = తిరుగుట; భాజ
నము = యోగ్యత; అవశ్యము = శీఘ్రముగా.

చ॥ నికుపమ సత్త్వవర్తన మనింద్యచరిత్రము సాధుభావముఁ
గురువులమీద భక్తి బంధఃకోటులపై ననురక్తి దీనులఁ

దిరముగఁజూచున క్తిమహానీయులయందనురాగయుక్తియున్
సరఁగుననిమ్ము మానవులు శసన్నుతిఁనొందఁగ వీరరాఘవా.

48 అర్థము:—నిరుపమ సత్ప్రవర్తనము=సాటిలేని మంచి
నడవడి; అనింద్య చర్మితము=పూజింపఁదగిన జీవితము; సాధు
భావము=మంచిమనస్సు; అనురక్తి=ప్రీతి; తిరము=ఎల్లప్పుడు;
సక్తి=కోరిక; మహానీయులు=పెద్దలు; బుధకోటులు=పండిత
సమూహము; అనురాగయుక్తియున్ = ప్రీతిఁగల్గియుండుట;
సరఁగున=వేగముగా.

ఉ॥ అచ్చపు మైత్రినెంచి వినయంబున మిత్రులఁ జేర, వారలో
యచ్చికమచ్చికల్ గొలిపియాదరముంప కుపేక్ష సేయఁగాఁ
బిచ్చితనంబుగాదెవెను వేంటఁ జరించుట, కుక్కతోకతోఁ
గ్రచ్చట నేరుదాటఁజను ప్రాయిడి చందము నెందు రా॥

49 అర్థము:—అచ్చపుమైత్రి=స్వచ్ఛమైన స్నేహమును;
ఎంచి=తలపోసి; మిత్రులన్=స్నేహితులను; ఆదరము= (అభి
మానము) ప్రీతి; గ్రచ్చట=శీఘ్రముగా; ప్రాయిడి=మూర్ఖుడు.

చ॥ కదలక త్రాతనాటిదగు వగడ్డయటంచును బెద్దకాలమున్
జెదరకయుండిన్ ఫలముఁజెంద మదేమివిచిత్రమో కడున్
బాదలెను, మొన్నవచ్చిపరిపూర్ణధనంబులశాస్త్రిచూడుమా
మొదలునవచ్చువీనులను వంతుచుఁగొమ్ములులేచు రా॥

50 అర్థము:—గడ్డ=పొలము (భూమి) పెద్దకాలము= చిరకాలమునుండియు; పొదలెను=అభివృద్ధి నొందెను; పరిపూర్ణ ధనంబుల= అధిక భాగ్యముచేత; వీనులను=చెవులను; మొత్తుచు=అడచివేయుచు.

ఉ॥ లేచినదాది సర్వజన • లియ్యముగోరి సమస్తకార్యముల్
యోచనఁజేసి, కాంచినమఁమోచితయుక్తిప్రజాళికొక్కటిన్
నీచపథంబుమాన్వి గణనీయము, యోగ్యమునైన మార్గముల్
సూచనలిచ్చు సజ్జనులఁసుద్ది గ్రహింపరు తండ్రి! రాఘవా.

51 అర్థము:—లియ్యము=స్నేహము (మేలు); ప్రజాళికి= జనులకు; నీచపథంబు మాన్వి=చెడు త్రోవను బోగొట్టి; గణ నీయము = ఎన్నిక కెక్క దగినట్టిది; సూచనలు = సలహాలు; సుద్ది=వాక్యములను; గ్రహింపరు=తెలిసికొనలేరు.

ఉ॥ రోజులు దుష్టమైన యెడఁగుద్రునిచెంత వసించుచుండినన్
భోజనమైనఁజిక్కుట యపూర్వముగాదొకొయెంచిచూడనా
యోజనుసాంబమూర్తిగళఁమొప్పు మహాసరమాఘణీంద్రమున్
భోజన మింతలేక పలుఁపోకల వాయువు మెక్కి రాఘవా.

52 అర్థము:—దుష్టమైన యెడ = మంచివి కానప్పుడు; దుద్రుని చెంత=శివునివద్ద; అపూర్వము=అరుదు; ఎంచి

చూడఁ=విచారింపఁగా; సాంబమూర్తి=శివునియొక్క; గళము=మెడ; మహాసరమా=పెద్దదండయైన; ఘోరద్రుము=పాములలో గొప్పదైన వాసుకి; పలుపోకల=అనేకత్రోవలకుఁబోయి, వాయువు=గాలిని; మెక్కు=తినును.

ఉ॥ కష్టము సంభవించు తఱిఁకార్యము గల్గినయప్పుడు సదా నష్టమునంది కుండి యలఁనాటికి లేమి మఱొక్కసాయముఁజేష్టలుదక్కి చేయునదిఁచెందెడు లాభము పొందఁజాలమి నష్టమొ యిష్టమో దలఁతు నర్చిల్లబ్రావుము తండ్రీ! రా॥

53 అర్థము:—కష్టము=ఆపద; సంభవించుతఱిఁ=కలుగుచున్న వేళ; సదా=ఎల్లప్పుడు; అలనాటికి=ఆరోజునకు; చేష్టలుదక్కి=ఇంద్రియ వ్యాపారములు మానుటవలన; చెందెడు=అనుభవించునట్టి, నర్చిల్ల=ప్రీతితో.

ఉ॥ బుద్ధి నెఱుంగునాటికిట పూర్వగృహంబొక చిన్నదుండఁగా నిద్ధచరిత్ర ! భానుఁడతిఁహీనత జంకక సాహసంబుతో నుద్ధతి నన్ను గెంటె బహుఁయుక్తులచేగుణమారుఁడై కటా! యుద్ధతులందుఁ బేదలకుఁనుండఁ దరంబొకొ వీర రాఘవా.

54 అర్థము:—బుద్ధి నెఱుంగు నాటికి = నాకు జ్ఞానము వచ్చునప్పటికి; పూర్వగృహంబు= పెద్దలచే సంపాదింపబడిన

యిల్లు; ఇద్ధచరిత్ర=ప్రసిద్ధిగలవాడా! అవినీతికి=చెడునడతకు;
ఉద్ధతి=గర్వముతో; గెంటె=వెళ్లఁగొట్టెను; కటా=తియ్యో
ఉద్ధతులందు=గర్వితులైన భాగ్యవంతులమధ్య; పేదలకు=ధన
మును, బలమును లేని వారలకు.

ఉ॥ శక్తికొలంది విత్తములు చక్కగ నేర్చి దరిద్రకోటికి
భుక్తి నొసంగి విష్యల ప్రబోధములిచ్చి సుఖంబు గొల్పుటే
ముక్తియటంచు నెంచి పరిపూర్ణముదంబునసంచరించు నా
సక్తిగలుంగఁజేసి వ్యవసాయసమృద్ధిని బెంపు రాఘవా.

పద అర్థము:—చక్కగ నేర్చి = జాగ్రత్తగా సంపాదించి;
దరిద్రకోటికి = పేదలగుంపునకు; భుక్తి = భోజనమును;
ప్రబోధము = జ్ఞానము; ముక్తి = మోక్షము; పరిపూర్ణ ముదం
బున = మిక్కిలి సంతోషముతో; ఆసక్తి = కోర్కెను; వ్యవ
సాయసమృద్ధి = ప్రయత్నభివృద్ధి (సేవ్యాభివృద్ధి) చేత
ధాన్యమును; పెంపు = అభివృద్ధి జేయుము.

ఉ॥ కొంచెపు బుద్ధివారగుటఁగూర్చిన విత్తముచేత గర్వము
బెంచి మనంబులోన వెనువెంటఁజరించు హితైషివర్గము
గించ యొనర్చి మించి వీసిగించి విపత్తుల ముంచు దుష్టుల
బంచకుఁ జేరనీక గుణవంతులు నిల్గుట మేలు రాఘవా.

56 అర్థము:—కొంచెపు బుద్ధివారు = నీచులు; (అల్పబుద్ధి గల మనుష్యులు) కూర్చిన విత్తముచేత = సంపాదించిన డబ్బు వలన; హితైషి వర్గము = మేలు గోరినట్టి వారిని; కించ యొనర్చి = అనుమానమును జేసి; మించి = అతిశయించి; విపత్తుల ముంచు = కష్టములలోఁబడవేయునట్టి; పంచక = దగ్గఱకు; మేలు = సుఖము.

చ॥ జగతి పదార్థజాలములు ♦ సర్వ విరుద్ధగుణంబు గల్గియున్
బగయొక యింత లేక పరివర్తన మొంది పరేశు నాజ్ఞచే
దగిన విధంబునన్ దమ యథాక్రమశక్తి విశేషమాత్ర మే
యుగమునఁ దప్పజాల విటు ♦ యోగిజనావన! తండ్రి రా॥

57 అర్థము:—జగతి = భూమిమీద (సృష్టిలో) పదార్థ జాలములు = వస్తువుల గుంపు; పరివర్తన మొంది = మార్పులను గలవైనను; పరేశునాజ్ఞచే = భగవంతుని యానతివల్ల; యథాక్రమ శక్తి విశేషమాత్రము = సృష్టించిన నాఁడెట్టి శక్తులందేవు డిచ్చెనో యవి కొంచమైనను (దప్పనివై యుండుననుట) యోగిజనావన = మునులను రక్షించువాడ (రామా)

ఉ॥ యోగ్యతగల్గినట్టిడు న ♦ యోగ్యు నెఱుంగక చెంతఁ జేరుచో
యోగ్యత నాశనంబునగునుర్వి యశంబులడంగు వానిదా

భాగ్యమునప్రమాను జనపాలుఁడు దండనఁ జేయుచున్నయా
రోగ్యము దీరిపోవుట నిరూఢము గాదె తలంప రాఘవా.

58 అర్థము:—యోగ్యత గల్గినట్టిడు=మంచి నడత గల్గిన
మనుష్యుడు; అయోగ్యుఁ=నీచుని; యోగ్యత=మంచితనము;
ఉర్విఁ=భూమిమీద; భాగ్యము=సంపద; జనపాలుఁడు=రాజు;
నిరూఢము=ప్రసిద్ధము.

ఉ॥ అన్న మొసంగిసాకునదియంబయెయత్నముమీరవిత్తముల్
గ్రన్ననఁగూర్చినన్ దగిన శౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై
యున్నను సాధ్యమే ప్రజలనోర్పువహించినతంబుఁ బెంపఁగా
నెన్న గజేంద్రబోలు పిత యెవ్విధి, మాతను మించు రా॥

59 అర్థము:—సాకునది=పోషించునది; అంబయె=తల్లియె;
శౌరవ, జీవన, శక్తిమంతుఁడై యున్నను=గొప్పతనముచేత
బలవంతుఁడైయున్నప్పటికి; ప్రజలన్=బిడ్డలనుగ జేంద్రబోలు;
పిత=పనుఁగతో సమాన బలము గల్గిన తండ్రి; మాతను=
తల్లిని; మించున్=అతిక్రమించును.

చ॥ దినములు మంచికాని తఱి దిట్టతనంబున గట్టియత్నముల్
గొనకొనిచేసి కార్యమునఁ గూర్చుట కోసము పట్టువట్టినన్
వినయముమీర పెద్దల నపేక్ష మెయిగనిసాయ మెంతయో
యనువుగఁ జేసినన్ విఫలమౌ విధి గండ్రతచేత రాఘవా.

60 అర్థము:—దిట్టతనంబునన్=మనో నిబ్బరముతో; అపేక్షమెయిన్=కోర్కెతో; గనన్ = (పెద్దవారిని) చూడఁగా; గొనకొని=పూని; విఫలమా = (నష్టమగును) చెడిపోవును; విధి గండ్రతచేత=దైవ దుర్విపాకము వలన.

ఉ॥ మదవతిగోటు, భర్త కనుమానము నాటు విరాగి చోటు సంపదలకు లోటు ధూర్తునల ♦ వాటు జగంబుల కెల్ల చేటు నీరద మెడబాటు జీవులకు ♦ రాటు నహో! నిరుపేద కాటుపై పెదవుల తీటటంచు మునుపెద్దలు వల్క్కిరి గాదె రాఘవా.

61 అర్థము:— మదవతిగోటు = స్త్రీయొక్క పోకులు; విరాగిచోటు=సన్యాసియైనచోట; (కోర్కెలు లేనివానికి) ధూర్తున్=చెడ్డవానియొక్క; అలవాటు=అభ్యాసము; చేటు=కీడు; నీరదము=మేఘము; ఎడబాటు=దూరమగుట; రాటు=బాధ; మును=మునుపు; (పూర్వము) నిరుపేద కాటు=దరిద్రుల కోపము.

ఉ॥ మించుమెటుంగు బంగరపు*మేని బెడంగులు బాళిగొల్ప నేతెంచు, లతాంగి, గాంచి, గణు*తించి యదృష్టము, నేకతంబునన్ బంచకుఁజేరెనొక్కడు, చి*వాలునలెంపలుగొట్టెనా పెయ్యన్ గొంచెపు పిట్టయే యయిన *కూత ఘనంబున నొప్పె రా॥

62 అర్థము:—మించుమెఱుంగు = మెఱుపు వంటి కాంతి గల్గిన; మేనిబెడంగులు = దేహకాంతులు; బాళి = మోహము; ఏతెంచు = వచ్చుచున్న; లతాంగి = స్త్రీని; (యావనవతిని) గణుతించి = లెక్కించి; ఏకతంబున = ఒంటరిగా; పంచకు = దగ్గఱకు; చివాలున = తొందరగా; లెంపలు గొట్టె = చెంపలు వాయించెను; ఘనంబున = గొప్పదియనగా.

చ॥ చదలునఁ బ్రాకి మేఘములు ♦ జాతకకోటికి జీవమియ్యవే ముదమొదవంగ భూజములు ♦ పుష్పఫలంబులనిచ్చుభుక్తికై నదు లొసఁగున్ విశుద్ధ తర ♦ నారము లీధర రక్షణార్థమై బొదలు పరోపకారు లిల ♦ పూజ్యులుగారె తలంప రాఘవా.

63 అర్థము:—చదలున = ఆకాశమందు; చాతకకోటి కి = చకోరపక్షులకు; జీవము = నీరు (ప్రాణము) భూజములు = చెట్లు; భుక్తికై = భోజనము కొఱకు; విశుద్ధతరనారములు = స్వచ్ఛమైననీరు; పొదలు = ప్రసిద్ధికెక్కు; పరోపకారులు = ఇతరులకు మేలుసేయునట్టి వారు; పూజ్యులు = గౌరవింపఁదగినవారు.

ఉ॥ కార్యము గల్గ నున్నదని ♦ కందువతో జరియించు పోల్కెగా ధైర్యమున మహాఘనుల ♦ దర్శనముగని, సంభ్రమించి యా కార్యము జక్కఁ బెట్టు తమ ♦ కంబు మనంబును నింపఁదెల్ప నౌ దార్యము సూపి తోడ్పడిరి ♦ తథ్యము యత్నఫలంబు రా॥

64 అర్థము:—కందునతో = జగత్తతో; ధైర్యము
న = ధైర్యముతో; సంభ్రమించి = తొటుపడి; ఔదార్యము =
ఉదారము; యత్నఫలంబు = కృషిచేసిన పనికొనసాగుట;
తథ్యము = యథార్థము; తమకంబు = ఉత్సాహము.

ఉ॥ మంచిగుణంబుచేత బహుమాన్యతనొందుజనంబుసంగతిన్
మించిన సౌఖ్యమబ్బు నుతిమించు ప్రవర్తనగల్గు నుర్విలో
నెంచగ దుష్టులగలియ నెప్పుడు దుర్దశ దుర్దశంబగున్
కించ లడంగి పోవ పరికించుట యుక్తము దీని రాఘవా.

65 అర్థము:—బహుమాన్యత నొందు = మిక్కిలి గౌరవింపఁ
బడు; సంగతి = స్నేహమువలన; మించిన = అతిశయమైన, సౌఖ్య
మబ్బు = సుఖము గల్గును; నుతిమించు = పొగడ్తకందజాలనట్టి;
ప్రవర్తన = మంచినడత; ఉర్విపై = భూమిలో; దుర్దశ = నీచస్థితి;
దుర్దశము = అపకీర్తి; కించలు = దుఃఖములు; (అవమానములు)
పరికించుట = ఆలోచించుట; యుక్తము = తగినపని.

ఉ॥ ఓరిమి సర్వసౌఖ్యముల హోయన నిచ్చుమహాపథంబు సూ
కూరిమిమీర దానిసమకూర్చుమనుష్యుడునంకటంబులున్
జేరినఁ జీరికిన్ గొన క శేష బలంబు వహించి కర్జముల్
వారక చక్కఁబెట్టుకొను భంగము నొందక నెందు రా॥

66 అర్థము:—ఓరిమి=ఓర్పు; అహోయనన్=అశ్చర్యపడు
నట్లు; మహాషధంబునూ=గొప్ప మందు గదా; సంతంబు
లున్=కష్టములను; చీరికిన్ గొనఁడు=తెక్కనేయఁడు; అశేష
బలమునన్=అధిక శక్తిచేత; కర్జముల్=పనులు; వారక=అడ్డు
లేక; భంగము నొందక=నష్టపడక.

ఉ॥ కటవున బాధ లెల్లడలఁ ♦ గ్రమ్మి విశేషము పంటలేక నీ
తెఱఁగునఁ గష్టముల్ గనుట♦దెల్లమె యైనను బీదసాదలన్
వెఱపులఁ బాలుసేసి యరిపీడ నొనర్చు విధంబుఁగాంచఁగాఁ
వఱడటు మూల్గుచుండఁదన ♦ పైబడు తాళఫలంబు రా॥

67 అర్థము:—క్రమ్మి=చుట్టుకొని; తెల్లమె=స్పష్టమె;
వెఱపుల్ = భయములకు; అరిపీడన్ = పన్నులబాధను;
వఱడు=గుంటనక్క; తాళఫలము=తాటికాయ.

ఉ॥ దుర్జన సంఘముల్ దగిన♦దుష్టగుణంబు వహించి మాటికిన్
దుర్జన భర్జనల్ సలిపి ♦ దందడి సజ్జన కోటి నొంచుటే
కర్జములండు, కాంచుమటు♦కాసుల కిమ్మతుఁజేయు బట్ట లే
యార్జనఁగోరి కీటకము ♦ లంతట బెజ్జముపెట్టు రాఘవా.

68 అర్థము:—దుర్జన సంఘముల్=చెడు గుణములు గల
వారు; దందడి=శీఘ్రముగా; ఒంచుటే = బాధపెట్టుటయే;

కర్జములు=పనులు; కిమ్మతు=ఖరీదు; ఆర్జనన్=సంపాదనను,
కీటకమాలు=పురుగులు; (చిమెటలు)

ఉ॥ ఉత్తమ మానవుల్ జగతి ♦ నుద్భవమంది పరోపకారులై
నెత్తికి వచ్చు నాఫదలనిశ్చలులై భరియింతు; కాంచు మా
యత్తమునన్ మహాత్ములన ♦యంబు స్వదేశపు రక్షణార్థమై
దత్తములైన కష్టముల ♦ దప్పక పొందుటలేదె రాఘవా.

69 అర్థము:—ఉత్తమ మానవుల్ =మంచి మనుష్యులు;
ఉద్భవమంది=పుట్టి; భరియింతు=సహింతురు; ఆయత్తము
నన్=ప్రయత్నముతో; మహాత్ములు = పూజ్యులైనవారు;
దత్తములైన=సంభవించినట్టి (కల్గినట్టి)

ఉ॥ దండి మగంటిమిన్ గలుగుతములు ధర్మజు నాజ్ఞ మీరకన్
చెండతమాని కానకు విచిత్రగతిన్ జన, కౌరవుల్ కడున్
గండుతనంబునన్ గుట ♦కాంచియు నెంచరె భీష్మముఖ్యులుం
బండుగయా నె యిల్లలుకు ♦మాత్రన వీరికటంచు రాఘవా.

70 అర్థము:—దండి మగంటిమిన్=ఎక్కువ పరాక్రమమును;
ధర్మజున్=ధర్మరాజుయొక్క; చెండతన్ = కఠినత్వమును;
కానకు=అడవికి; గండు తనంబునన్=గట్టిబుద్ధితో; (కర్కశత్వ
ముతో) భీష్మముఖ్యులున్ = భీష్ముడు, ద్రోణుడు మొదలైన
వారు; వీరికి=ఈ కౌరవులకు.

ఉ॥ సుగుణములున్నవారి దరిఁ సొంపుగఁజేర, సుశోభ గాంచరే
వగవునుజెందు నీచ గుణ ఁ వంతులచెల్మి విశేషమాత్రచే
జగతిప్రసిద్ధికెక్కు, నదిఁ సాగరసంగతి దూష్యమై యహా
తగవును దప్పలేదె తెగు దారిని బోవుట చేత రాఘవా.

71 అర్థము:—దరిఁ=ప్రక్కను; సుశోభ = మంచికాంతి;
చెల్మి విశేష మాత్రచే = స్నేహమనే యధిక కారణముచేత;
సాగర సంగతిఁ=సముద్రుని సాంగత్యముచేత;(సముద్రములోఁ
గలియుటచేత) దూష్యమై = (పనికిరానిదై) నిందింపబడు
నదై; తెగు దారిని బోవుటచేత = ఇష్టమువచ్చినట్లు వెళ్లుట
చేత; తగవుఁ=అర్హతను; తప్పలేదా=పోగొట్టు కొనలేదా?
(పోగొట్టు కొన్నదని భావము.)

ఉ॥ రోజులు బాగులేని తఱి ఁ రోహణ పర్వత మెక్కి రోసినఁ
గాజులపెంకె కాక మన ఁ కన్నుల కందునె రత్నవర్ణముల్
రాజునకాప్తమిత్తుండయి ఁ లాలననొందు కవీశ్వరుండు నీ
యోజ దర్శింపజే మనఁగఁనొండొకడేల తలంప రాఘవా.

72 అర్థము:— రోజులు బాగులేని తఱి = అదృష్టము
సరిగా లేనప్పుడు; రోహణపర్వతము = రత్నాల కొండ;
రోసినఁ=వెదకినప్పటికిని; అందునె=కనబడునా? (కనబడదు)

ఆ ప్తమిత్రుడయి=ఇష్టుడైన చెలికాడై; ఈయోజన్=ఈవిధముగా; లాలననొందు=మన్నింపబడునట్టి.

ఉ॥ ఆడిన మాట తప్పక న యింబును సత్యపథానువర్తులై
పోడిమిఁగాంచు సత్పురుషముఖులు; కోసలనాథుపోల్చి నా
వాడిమయూఖ చంద్రులొగివర్ధిలు సంతకుఁ గీర్తిగాంచు రా
జాడ యెఱింగి వర్తిలెడు చక్కని మార్గముఁ జూపు రా॥

73 అర్థము:—సత్య పథానువర్తులై=ఋజుమార్గమునందు
సంచరించువారై; కోసలనాథు పోల్కెన్=అయోధ్యరాజు
లైన, రఘు, లేక యిత్వాకు మహారాజువలె; ఆజాడ=ఆవిధము;
వాడిమయూఖుడు = సూర్యుడు (వేడికిరణముగలవాడు)
చక్కని మార్గము=తిన్నని త్రోవ.

ధనమును ధాన్యముల్ తగిన ధైర్యముగౌరవయోగ్యతాన్వితము
జనువునఁజెల్మి సేయ కొనసాగు సమస్తము వాంచి తార్థముల్
మనకునటంచు నెంచుమతి మంతులు మోసమునొందికుందరే
ధనికుల నమ్ము వారలకు తథ్యము హాని ఘటించు రాఘవా.

74 అర్థము:— ధనమును, ధాన్యముల్, ధైర్యము, గౌరవ
యోగ్యతాన్వితము = డబ్బుచేతను, పంటలచేతను, ధైర్యము
చేతను, మర్యాదచేతను, యోగ్యతచేతను, గూడుకొన్నవానిని;

చవునన్=స్వతంత్రించి; చెల్మిసేయన్ = స్నేహమొనర్చినచో;
వాంఛితార్థముల్=కోరినకోర్కెలు; మతిమంతులు=బుద్ధిమం
తులు; (ఇటనాక్షేపకార్థము) హాని=కీడు; ఘటించున్=కల్గును.

ఉ॥ అన్నములేక రాజ్యరమహాయని వీడి వనంబు దూర నా
పున్నెము బుగ్గియయ్యెనన ♦ పోటరులైన కిరాతసేన లా
సన్నములయ్యె బోరికి నసాధ్యము నోముగ నాలుబిడ్డలన్
గ్రన్ననజూడ పుండుపయిఁగారము ప్రాసిన రీతి రాఘవా.

75 అర్థము:—రాజ్యరమ=రాజ్యలక్ష్మి; వనము=అడవి;
బుగ్గియయ్యెన్ = బూడిద యయ్యెను; (వ్యర్థమాయెను)
పోటరులు=విల్లు విడుచుట యందు నేర్పరులు; కిరాతసేనలు=
బోయదండు; అసన్నములయ్యెన్=సిద్ధమాయెను; నోముగ=
రక్షించుట; ఆలుబిడ్డలన్=భార్యబిడ్డలను.

ఉ॥ వచ్చియు రాని విద్యలకవశ్యముఁ బొంగుచు గర్వచిత్తులై
నిచ్చులు సంచరించి తమనేర్పును జాటు ప్రబుద్ధులక్కటా
హెచ్చిన వేడ్క పిల్లి నపహేళనఁజేసి శివంబు, వేగపై
వెచ్చున నచ్చు వేటరులఁజీడకు లొంగిన భృతి రాఘవా.

76 అర్థము:—పొంగుచున్ = మురియుచు; చాటు=చెప్పు
కొనెడి; ప్రబుద్ధులు=నీచులు; అపహేళనఁజేసి = వెక్కిరించి;
శివము=నక్క; వేటరులు=వేటగాండు.

ఉ॥ ఒక్కమహాబలుండు తన యుద్ధతి నేర్పడఁజూపి పోరఁగాఁ
బెక్కు యగువుగూడి పెనువీర్యముఁజాటుచు మార్కొనన్ వడిన్
మొక్కపడంగఁజేయు కురుముఖ్యుఁడుకొరవనాధుసేనఁ దా
నొక్కఁడుఁ జెండ్లచున్ విరటుఁ యొప్పమిబాపె కిరీటి రా॥

77 అర్థము:—మహాబలుఁడు=మిక్కిలి బలశాలి; ఉద్ధతిన్=
బౌద్ధత్యమును; ఏర్పడన్=వెల్లడి యగునట్లు; మార్కొనన్=
ఎదురింపఁగా; పెక్కురు=అనేకమంది; మొక్కపడంగఁజేయు=
కదలక నిల్చునట్లుఁ జేయఁగలఁడు; కురుముఖ్యుఁడు=కొరవులలో
శ్రేష్ఠుడైన; కొరవనాధుసేనన్ = దుర్యోధనుని సైన్యమును;
చెండుచున్=చీల్చుచు; ఒప్పమి=కీడు; కిరీటి=అర్జునుఁడు; పెను
వీర్యము=గొప్ప పరాక్రమము.

ఉ॥ బోనునఁజిక్కి భంగపడిఁమూలెడి వ్యాఘ్రువు పల్కులన్నియున్
వీనుల విందుగా వినుచుఁ బిచ్చితనంబునఁ గంకణార్థమై
దాని చెరన్ వడిన్ విడిచి యద్యయు నాపద బాపఁడందఁడే
మానక క్రూరజాతికిలఁమంచి యొనర్చుట హాని రాఘవా.

78 భంగపడి=మోసపోయి; వ్యాఘ్రువు పల్కులు = పెద్ద
పులి మాటలు; కంకణార్థమయి = చేతి కడియము కొఱకు;
బాపఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు; వీనులవేందుగాన్ = చెవులకింపుగా.

చ॥ వరధనయుక్తుడైనగుణవంతుడు వీరుడు దాత్తుడైన నా
హరియెడభక్తుడైన వినియంబునఁబెద్దలఁ గొల్పువాడెయ్యె
పరగినఁ గప్పముల్ గనినవాడ భిమన్యకుమార రత్న మీ
ధరణిని దైవయోగమును ♦ దాట నశక్యము గాదె రా॥

79 అర్థము:—వీరుడు = పరాక్రమశాలి; ఉదాత్తుడు =
గొప్పవాడు; (దాత) హరి=విష్ణువు; అభిమాన్య కుమార
రత్నము=అభిమన్యుని కొడుకైన పరీక్షిత్తు; దైవయోగము=
బ్రహ్మవాత; దాట=తప్పించు కొనుట; అశక్యము=అసా
ధ్యము; వర ధన యుక్తుడైన = మంచి ధనముతోఁ గూడిన
వాడైనప్పటికిని. (ఐశ్వర్యవంతుడైనప్పటికిని)

ఉ॥ ఇమ్ముగ దుష్టకార్యముల ♦ నేకత మందున నాచరించి తా
రెమ్మెయిఁజేయనట్లు జరియింతురు నీచులు సంఘమందున
సాములుఁవ్రోయి నట్టిడులుఁశోధనఁ జేతు మనంగఁజోరుల
గుమ్మడికాయ దొంగవలెఁగొంకి భుజంబున గాంతు రా॥

80 అర్థము:—ఇమ్ముగ=ఇష్టము వచ్చిన రీతిని ఏకతమం
దున=చాటుగా; (ఒంటరిగా) శోధనఁజేతుము=పరీక్షింతుము;
కొంకి=భయపడి; చోరుల=దొంగలను.

ఉ॥ ఒంటరి యంచు దిక్కు మఱియొక్కరు లేరని జాలినొంది వే
యింటనుజేర్చి భోజనము లింపుదలిర్ప నొసంగి సాకదాఁ

గంటకుడై యిటుల్ కడకుఁఘాతఁ దలంచిన రీతిఁజూడఁగా
నింట్లను మెక్కి వాసములఁనిమ్మెయి లెక్కిడు పోల్కి రా॥

81 అర్థము:—ఒంటరి=ఒంటిగా నుండువాఁడు; సాక్ష= పోషింపఁగా; కంటకుడై=దుర్మార్గుడై; కడకు= చివరకు; ఘాత=కీడును; ఇంపుదలిర్ప=ఇష్టమగునట్లుగా; మెక్కి=తిని.

ఉ॥ ఒత్తిడియున్న నింటఁ గడుఁనోపిక కృత్యము లెల్లదీర్చి లో
కోత్తరమైనసద్గుణము గొంతకు కొంతగ్రహించి వర్తిల్
బత్తియు సత్తియుఁదెలిసిభవ్యతఁ గాంచిన నిందితుల్ సతుల్
కత్తులమీది సాముగద ఁ కాంతల జీవితమెందు రాఘవా.

82 అర్థము:—ఒత్తిడియున్న=అత్త మామల చేతఁగాని, భర్తచేతఁగాని, మఱియితర బంధువుల చేతఁగాని బాధయున్నప్ప టికిని; కృత్యములు=గృహములోనిపనులు; కొంతకుకొంత=కొంచెము; గ్రహించి = తెలిసికొని; బత్తియు = భక్తియును; సత్తియు= శక్తియును; భవ్యత=గౌరవమును; సతులు= స్త్రీలు; నిందితుల్=దూషింపఁ బడుదురు; కాంతల జీవితము= స్త్రీల బ్రతుకు; కత్తులమీది సాము = కత్తులపై సాధనము సేయుట వంటిది.

ఉ॥ అన్నముయోగ్యమైన యపుఁడాదరువుండదుకూరలున్నచో
నన్నముసుభ్రమాటరుదుఁయత్నములెన్నొయెనర్పసత్తుతుల్

సున్నలు యత్న హీనమున శోభిలుచుండు మహాప్రబంధముల్
విన్నపు డేమి దోపదు వివేకములేనపు డుండు రాఘవా.

83 అర్థము:—యోగ్యమైనపుడు=మంచిదిగానున్నప్పుడు;
ఆదరువు=తోడ్పాటు (కూరలు మొదలైన సహాయ తినుబడి -
వస్తువులు; శుభ్రమూట=పరిశుద్ధమైనది; (అనగా బియ్యముగాక
చిమిడిపోవక తినుట కర్హమైనది యనుట) అరుదు=అపూర్వము;
(తక్కువ సరిగానుండదని భావము) సత్కృతుల్=మంచికావ్య
ములు; సున్నలు=పూజ్యము; (కుదరవని భావము) మహాప్రబం
ధములు=మంచిగ్రంథములు; యత్న హీనములు=ప్రయత్నము
లేకపోయి నప్పటికిని; శోభిలును= ప్రకాశించును; వివేకము
లేనపుడు=ఆలోచన లేని వేళల.

ఉ॥ మెల్లన దుష్టశీలుని స ♦ మీపముఁ జేర్చి విశాల దృష్టిమై
నుల్లము ద్రిప్పి సద్గుణము లొందిసుఖించిమనంగ యత్నముల్
కల్ల యొకింత లేక తమకంబునఁజేయ వృథాశ్రమం బహో
యుల్లిని బాలముంపఁదనకొప్పిన వాసనఁ బోదు రాఘవా.

84 అర్థము:—దుష్టశీలుని = చెడు నడతఁ గలవానిని;
విశాల దృష్టిమై = దూరాలోచనతో; (ఉదారభావముతో)
ఉల్లము ద్రిప్పి=మనస్సు మరల్చి; మనంగఁ = బ్రతుకుటకు;

కల్ల = అబద్ధము; నృథాశ్రమము = కష్టము వ్యర్థమైనది;
ఉలిని = ఉల్లిపాయను.

ఉ॥ ఇజ్జగమందు సర్వజనులమ్ముగ సౌఖ్యములొంద మిత్రుడే
యొజ్జయురాప్తుడుకడుతియునున్దతిమాన్పెడిమంత్రియునదా
వెజ్జను గాచువాడునయివెంటఁ జరించుదొలంగనాపదల్
సజ్జనమైతి యుద్ధము లొసంగెడు సాధనగాదె రాఘవా.

85 అర్థము:—మిత్రుడే = స్నేహితుడే; ఒజ్జయు = గురు
వును; ఆప్తుడు = బంధువును; వెజ్జను = వైద్యుడును; కాచు
వాడు = రక్షించువాడు; ఉద్ధతి = ఔద్ధత్యమును; (దుడుకుఁ
దనమును) సజ్జనమైతి = మంచివారితోటి చెలిమి; అర్థములు =
సంపదలు; (కోర్కెలు) సాధన గాదె = ఉపయోగమైన వస్తువు
గదా.

ఉ॥ ఎన్నగరాని ప్రార్థనల • నెప్పుడు సాంతము నిల్చి నిష్ఠతోఁ
దిన్నని సేవలక సలిపి • దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై
పెన్నిధిగన్న పేదవలె • బేర్మివెలుంగఁ బ్రసన్నమూర్తివై
సన్నిధిఁజొచ్చు శక్తి నిడుసారసలోచన! తండ్రి రాఘవా.

86 అర్థము:—స్వాంతము = మనస్సు; నిష్ఠతో = నియమ
ముతో; దివ్య నిగూఢ నిరూఢ భక్తిమై = శ్రేష్ఠమైన, రహస్య

మైన, ప్రసిద్ధమైనట్టి భక్తితో; పెన్నిధి=గొప్పధనము గల భాండము; పేర్మి=కీర్తి; వెలుగ్గ=ప్రకాశించునట్లు; ప్రసన్న మూర్తివై=సంతోషము గలవాడవై.

ఉ॥ విద్యలు నేర్చినదగు ప్రవీణత లేమి మనంబులో నిను -
హృద్యపదంబు గొల్వ బలహీనపు చిత్తము వశ్యమానె యే
పద్యము లుచ్చరించి యెటుప్రార్థన సల్పిన నాలకించి యే
వైద్యమొనర్చియో కడకువారని భక్తి నొసంగు రాఘవా.

87 అర్థము:— ప్రవీణతలేమి = నేర్పు లేక పోవుట చేత;
హృద్యపదంబు = వశీకరణ వేద మంత్రముచేత; (ఇంపైనవిధ
మున) ఉచ్చరించి=పలికి; వైద్యము=చికిత్స; వారని=విడువని;
(ఎడతెగని) వశ్యమానె=స్వాధీనమగునా.

చ॥ చదువది యెంతనేర్చినను, శాంతముగల్గిన, త్యాగశీలుడై
పొదలిన గాని, భూతదయ * పూర్తిగ నుండినగాని, నీతి సం
పదగలవాడై, కాని, బహుభాష లెఱింగిన గాని, సత్యముగ
గుదురక యున్న సద్గుణులు * గూడవటందురు గాదె రా॥

88 అర్థము:— త్యాగశీలుడై = దానము జేయువాడై;
పొదలినగాని=వర్ణిల్లి నప్పటికిని; శాంతము=నెమ్మది; భూత

దయ=అన్ని జీవరాసు లందును దయగల్గియుండుట; సద్గతులు= పుణ్యలోకములు; (మోక్షము) కూడవు=దొరకనేరవు.

ఉ॥ ఎందుకు జీవరాసులను యీపు సృజింతువై పెంపనెంతువై యెందు కడంపనొచ్చెదవై యేమిప్రయోజన మాసఁజేసి యీ చందమునఁ జరించెదవై ♦ సంయమి వర్మల కై నఁగాని నీ కందువ లిట్టి నంచు నెఱుంగఁ ♦ వశమా పరమాత్మ రా॥

89 అర్థము:—జీవరాసులను = ప్రాణిలోకమును; సృజింతువై=పుట్టించెదవై; అడంపఁ = నశింపఁ జేయుటకు; ఎంచెదవై=తలంతువై; సంయమివర్మలకై న=ముని శ్రేష్ఠులకై న; నీకందువలు=నీచేతలు;(నీమెలకువలు)వశమా=సాధ్యముగాదు

ఉ॥ వ్రేటుల కోర్చి శత్రుజనఁజీడ భరించి భయార్తులౌ ప్రజఁ గోట వెడల్చితెచ్చి యొక్కగుప్తగృహంతర సీమ డాచినఁ బాటుదలంపకే కఠిన ♦ వాక్తలఁబల్కె విభుండు నయ్యెయో నీటుగ నాగవల్లకడ ♦ నిష్ఠుర మిట్టి దనంగ రాఘవా.

90 అర్థము:—వ్రేటులు = బల్లెపు పోట్లు; శత్రుజనఁజీడ= విరోధుల యొక్క బాధను; భయార్తులౌ=భయముచే నేడ్చుచున్నట్టి; ప్రజఁ=ప్రజలను; (అంతఃపురమందలి, స్త్రీలను, పిల్లలను, వృద్ధులను)గుప్త గృహంతర సీమ=రహస్యమైన యింటి

లోపలను; డాచినన్=దాచఁగా; కఠినవాక్కులు = పరుషపు
మాటలు; విభుండు=రాజు; నాగవల్లి=పెండ్లిలో నాల్గవనాడు;
జరుగు శుభ కార్యపుతంతు; నిష్కరము=కఠినత; (నింద)

చ॥ వ్రతముల వల్లగాని, యుపవాసము ముందుట చేత గాని, స
ద్గతులొనఁ గూడఁబోవు కులకాంతకుఁడత్పతి సేవకంటె స
ద్వ్రతముమఱియు లేదనుచు ధర్మవిదుండగు వ్యాసమానిని
శ్చితమొనరించు నర్థమె ప్ర సిద్ధి వహించును గాదె రా॥

91 అర్థము:—వ్రతములు=నోములు; సద్గతులు=ముక్తి
మార్గములు; కూడఁబోవు=దొరకఁ జాలవు; కులకాంతకు=
కులస్త్రీకి; తత్పతిసేవ = ఆ భర్తను బూజించుట; సద్వ్రతము=
యొక్క మైననోము; (మంచిదైననోము) ధర్మవిదుండు=వ్యాస
శాస్త్ర మంతయుఁదెలిసినవాడు; వ్యాసమాని=వేదవ్యాసుండు.

ఉ॥ గుట్టుచెడంగ సైన్యమరి • కోల్తలపాల్పడి బెగ్గటిల్లగా
దిట్టతనంబు వీడి గురు తినిచి పరాజయమున్ విభుండుదా
నెట్టనఁబారువేళ గమనించి సహాయముఁజేయఁమిత్రులున్
రొట్టితునింగి నేతబడె • రూఢియనన్ విజయంబు రాఘవా.

92 అర్థము:—గుట్టుచెడంగన్ = రాజ్యమందలి లోపా
లోపము లన్నియు శత్రులకు బోధపడుట చేత; అరికోల్తలబా
ల్పడి=శత్రుబాణముల యొక్క దెబ్బలకు జక్కుటచేత; బెగ్గటిల్ల
గాన్=భయపడఁగా; దిట్టతనంబు వీడి=ధైర్యమును లేనివాడై

పరాజయము=ఓటమి; గురుతించి=తెలిసికొని; గమనించి=కనిపెట్టి; విజయము=జయము.

ఉ॥ చెప్పలొ ముల్లు కాలికి విశేషము తీత, గృహంబులో నదాయప్పల చేత రోత; వినయంబు నెఱుంగని బంటు, కోత తామెప్పల కిచ్చువాడు మెఱుమెచ్చులదాత, నిజాధినాథులకొముప్పల ముంచు భార్యలొగి పూర్వభవాంచిత గీత, రా॥

93 తీత=బాధ; అప్పలచేత=బుణములు చేయుట; రోత=అసహ్యము; వినయంబు నెఱుంగని బంటు=అడకున లేని సేవకుడు; కోత=మిక్కిలిబాధ; మెప్పలకు=పొగడ్తలకు; నిజాధినాథులకొ=భర్తలను; ముప్పలముంచు = కష్టముల పాలేయి; పూర్వభవాంచిత గీత= పూర్వజన్మములోఁ జేసినయదృష్టము.

హృదయము కోపశీలమయి యెత్తరియుక్తమయి క్షముగ నొనదయత లేమి, తీవ్రతనసాధ్యము, సాధ్యము లూహసేయకే కదనముసేయ దూకు నయగారములేని మనుష్యకోటికి నదలక యాపదల్ తగులు భారముపెచ్చు, ధర్మితి, రాఘవా.

94 అర్థము:— యుక్తము=తగినపని; అయుక్తము=తగనిపని; సదయత లేమి=దయ లేకపోవుటచేత (జాలిగల్గించు ఆలోచన లేకపోవుటచేత) కదనము=యుద్ధము; నయగారము=ఆలోచన.

చ॥ కవనము సెప్పటన్న బహుళకష్టమెకాని సుఖంబులేదు; రే
 బవలు పరిశ్రమగ గనుచుఁబండితవర్యులు మెచ్చునేట్ల, మా
 ర్దవముగ కావ్యరాజములుఁవ్రాయదొరంకొన, సద్రసంబు లొ
 ప్పవు, రసమొప్పఁజేయ తలఁపఁగాను తోకకుఁజేరు, రా॥

95 అర్థము:— కవనము=కవిత్వము; పండితవర్యులు=పం
 డితులలో శ్రేష్ఠులు; మార్దవముగ=మృదువుగా; కావ్యరాజ
 ములు=మంచిప్రబంధములు; వ్రాయదొరంకొనిన=వ్రాయ
 ప్రయత్నించినప్పటికిని; సద్రసంబులు=మంచిరసములు(శృంగా
 రము, హాస్యము, కరుణము, మున్నగునవి)

ఉ॥ లోపల శత్రువర్గ మవఁలోడనచేసి, యడంపఁగల్గుచో
 నాపదగూర్చువారెవరు? అందఱుమిత్రులెహాదురండహో
 శ్రీపతి నీపదాబ్జయుగఁచింతనఁదక్క తదన్యచింత నా
 దాపునఁ జేరనీయక సదా కనిపెట్టవె, తండ్రీ, రాఘవా॥

96 అర్థము:—లోపలి శత్రువర్గము=లోభము, మోహము,
 కామము, క్రోధము, మదము, మాత్సర్యము ననువాటిని,
 అపదఁడనచేసి=చక్కగా విచారించి, అపద=కష్టము; కూర్చు
 రారు=కలిగింపలేదు; శ్రీపతి=విష్ణువు; (భగవంతుడు) నీపదాబ్జ
 యుగచింతన=నీపాదములను ధ్యానించుటచేత; తదన్య
 చింత=వేఱొకవిచారము; దాపున=సమీపమునకు.

ఉ॥ శాత్రవు పంక్తికంతు ననుజన్మనకున్, శరణం బొసంగి లో
కత్రతు కంటకుండు దశశకఞ్చునిద్రుంచి, మునీంద్రకోటి, తా
పత్రయమెల్ల బాపిన; కృపాకర! నీకిది న్యాయమే; యహో
రాత్రులు నిన్భజిండు విన ♦ రాదొకొ నామొట తండ్రి రా॥

97 అర్థము;— శాత్రవు పంక్తికంతున్ = విరోధియైన
రావణుని, అనుజన్మనకున్ = తోడబుట్టినవిభీషణునకు, లోక
త్రయకంటకుండు=మూడులోకములకును బాధగల్గించువాడు;
దశశకంతుండు=రావణుండు; తాపత్రయము = మూడుబాధలు,
(పుత్రీషణ, దారేషణ, ధనేషణ యనునవి.)

ఉ॥ కోరను, రాజభోగములఁగోరను నే ధనధాన్యసంపదల్
కోరను మౌక్తికంబులనుఁగోరను సద్గజవాజి యూధముల్
కోరను గోగణంబులనుఁగోరను సుందరహర్యముల్, సదా
కోరెద మోక్షమార్గమును ♦ గొండాకప్రీతి నొసంగు రా॥

98 అర్థము:— మౌక్తికములను=మంత్రముల హారములను,
సద్గజవాజియూధముల్=మంచియేనుగులు, గుఱ్ఱముల సమూ
హమును; గోగణంబులన్=ఆలమందలను, సుందర హర్య
ములు = అందమైన మేడలు; గొండాకప్రీతిన్ = కొంచెము
ప్రేమతో (తగినయాదరముతో)

ఉ॥ ఇమ్ము సమస్త సంపదల, నీరికలెత్తెడు కోర్కెలెల్ల నా
కిమ్ము; మహానుభావులు నశిహీన గుణాకరు లేగుల్లోవకున్
గమ్మనఁ బోవుశక్తి, వరకావ్యములెన్నొలిఖించి మాటికిన్
సమ్మద మొందనిమ్ము రఘునాథుక; పాయక నెట్ట రా॥

99 అర్థము:— ఈరికలెత్తెడు కోర్కెలు=పుట్టుచున్నట్టి
కోర్కెలు, మహానుభావులున్=గొప్పవారును, అహీన గుణా
కరులు=మంచి గుణవంతులు, ఏగుల్లోవకున్=నెట్లనట్టి సితికి,
గమ్మనన్=అశ్చర్యమగునట్లు, వరకావ్యములు = శ్రేష్ఠమైన
కృతులు, లిఖించి=వ్రాసి, సమ్మదము=ఎక్కువసంతోషము.

ఉ॥ అంచితభక్తి నేమటకాయాకలి దప్పల నుజ్జగించి వే
తెంచగరాని దీక్షపరమేశ్వరు, నీశ్వరు నిల్పి శాంతిమై
మించిన వేడ్క ధ్యానమునమేకొను సుస్థిర బుద్ధినిచ్చి నా
కించ లడించి ప్రోవు మరుగేల, రఘునాథ మ తండ్రి రా॥

100 అర్థము:— ఏమటక=అశ్రద్ధఁ జూపక, ఉజ్జగించి=విస్త
ర్జించి, దీక్షన్=శ్రద్ధతో, శాంతిమై=శమాగుణము లేక నెమ్మది
గల్గి, మేకొను=తగుల్కొనునట్టి, సుస్థిరబుద్ధి=చలనములేని
మనస్సుతో, కించలు=దుఃఖములు, అడంచి=పోగొట్టి, మరు
గేల=చాటుందుకు? .

ఉ॥ కూర్చితి నుత్పలంబులనుఁగొన్నిటి చంపకమంజరుల్ కడున్
 బేర్చిన సంతసంబున విసీతమతిన్ గుసుమోపహారమున్
 నేర్చిన యట్ల గైకొనవెనిర్మలభక్తి నొసంగవే నదా
 చేర్చవె భక్తులందు పరిశీలనఁ జేయవె తల్లిడి? రాఘవా.

101 అర్థము:— ఉత్పలంబులన్ = ఉత్పల మాలలును,
 చంపకమంజరుల్ = చంపకమాలలు, (అను పద్యములచేత)
 కడున్ + బేర్చిన = మిక్కిలి ఎక్కువైన, విసీతమతిన్ = వినయ
 ముతోఁగూడినహృదయముతో, గుసుమోపహారమున్ = పుష్ప
 ముల కాన్కను, పరిశీలనఁజేయవె = బాగుగా విచారింపవె.

స మా ప ము.

13083⁷